

SOCIOLOŠKO POLJE, FRAKTALNE DISTINKCIJE I MORAL: O POVOJU ANALITIČKE SOCIOLOGIJE²

Sociological Field, Fractal Distinctions and Morals: On Emergence of Analytical Sociology

APSTRAKT: *U proteklih četvrt veka, sociologija svedoči povelju nekolicine distinktivnih pokušaja koji na sebe preuzimaju zadatak celovite rekonstrukcije disciplinarnih temelja. Među njima izrasta i analitička sociologija – taj čudnovati splet rešenja koja odišu jezikom kauzalizma kakav se pomaljao u epistemologiji sve do relativističkog udara 1960-ih godina, fokusa na objašnjavanju pojedinačnih akcija kao „izvornog“ smisla posla sociologa i obnovi Mertonove teorije srednjeg obima. Prateći teoriju naučnog polja Pjera Burdijea i model fraktalnih distinkcija Endruja Ebota u ovom radu ćemo nastojati da razlučimo uspon analitičke sociologije. Za razliku od dve uobičajene alternative u studijama nauke – konstruktivizma i realizma, ovi pristupi nude znatno bogatiji osnov za trasiranje naučnih tokova, fokusom na uslove unutar kojih se formiraju posebne prakse naučnika, i to kroz podele, konvencije, dokazivanje i međusobne evaluacije. Njihova naročita prednost jeste i u tretmanu moralne dimenzije naučnih pregnuća. Nakon kratkog prikaza ovih pristupa, pristupi ćemo analizi ključnih segmenata analitičkog programa – najpre, teorijskih izvora, a zatim i ključnog koncepta – mehanizma, podržanog posebnim teorijama uzročnosti koje u zaglavljje stavljaju racionalni odabir pojedinaca, i na kraju, metoda simulacija i agensno-zasnovanog modelovanja. Na samom kraju, nastojaćemo da razlučimo moralne dimenzije kritika i analitičke sociologije: mehanizma, kao spontanog poretka društvene stvarnosti, poteklog iz volontarnih aktova i svesnih odabira, i načina na koji bi sociolog, kao profesionalac, trebalo da se odnosi prema ovakvom ustrojstvu.*

KLJUČNE REČI: analitička sociologija, mehanizam, fraktalne distinkcije, sociološko polje, moral

1 stefanjankovic87@hotmail.com

2 Tekst je rezultat rada na projektu *Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri*, (ev. br. 179035), realizovanog uz finansijsku podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

ABSTRACT: *In the past quarter of century, sociology encountered several distinct attempts that assign themselves a task of ample reconstruction of disciplinary grounds. Analytical sociology grows among these, as a peculiar tangle of solutions filled with causalist language common to epistemology which preceded the relativist blow in the 1960s, focused on explaining the individual actions as „original“ sense of sociologist’s job and restoration of Merton’s mid-range theory. By following Pierre Bourdieu’s theory of scientific field and the Andrew Abbott’s model of fractal distinctions, this paper seeks to discern the emergence of analytical sociology. Unlike the two „common“ alternatives in science studies – constructivism and realism, these approaches offer richer ground for tracing of scientific flows, by focusing on amalgamations that form scientists’ practices through divisions, conventions, acclamations and mutual evaluations. Their particular advantage also is in treatment of moral dimension of scientific endeavour. After offering a brief consideration of these standpoints, we proceed by discerning the crucial segments of analytical program – its theoretical sources, the key concept of mechanism supported with specific theory of causality that prioritizes rational choices of individuals and finally, simulation method and agent-based modeling. At the end, we seek to discern the moral dimensions of both the analytical sociology and its critiques: of mechanism, as spontaneous order of social reality emerging from voluntary acts and conscious choices and the way in which a sociologist, as a professional, should treat suchlike conformity.*

KEY WORDS: analytical sociology, mechanism, fractal distinctions, sociological field, morals

U proteklih četvrt veka, sociologija svedoči povelju nekolicine distinktivnih pokušaja koji na sebe preuzimaju zadatak celovite rekonstrukcije disciplinarnih temelja. Među njima izrasta i analitička sociologija – taj čudnovati splet rešenja koja odišu jezikom kauzalizma kakav se pomaljao u epistemologiji sve do relativističkog udara 1960-ih godina, fokusa na objašnjavanju pojedinačnih akcija kao „izvornog“ smisla posla sociologa, ali i nekih naizgled zaboravljenih problema. Naime, kao relativno koherentan pokušaj da se odgovori na izazove u kojima se sociologija našla, analitička sociologija će započeti kao nastavak Mertonovog rešenja sazajne zagonetke. Izgradnja teorija srednjeg obima, prema uverenju analitičara, jednako treba da oslobodi sociologiju od ograničenja sadržanih unutar nomotetičke logike bliske „velikim teorijama“ koliko i onih unutar idiografskih pristupa, i da suprotno antipozitivističkim stavovima koji su preplavili sociologiju, vrati natrag epistemološki dignitet postavljanjem temelja objašnjenja. Za tako nešto, alternativa se nalazi u konceptu mehanizma. Naime, mehanizam služi kao alatka putem koje treba razlučiti osnovne blokove društvenog života i uslove njihovog pojavljivanja, odnosno, uzroke društvenih pojava koje analitičari lociraju na nivou individualne akcije. Reformski kurs ponuđen od strane analitičkih sociologa, disciplinu samu bi trebao da privede

bliže apodiktičnosti saznanja i to kroz matematizaciju teorije, te da se nalik ekonomiji, izgradnjom modela mehanizama potpomognutih metodom simulacija, ujedno dosegne i izvesnost predviđanja.

Istrajni u nastojanju da se na temeljima metodološkog individualizma pronađu uzročne komponente društvenosti, analitički sociolozi će izgraditi nešto nalik kultu koji iznutra neumorno ratifikuje sopstvenu viziju reforme čitave discipline kroz tvrdoglavo ispostavljene i vrlo rigidne proceduralne zahteve, što će samo isprovocirati kritike. Ipak, sve ovo iznova vraća na problematiku proizvodnje nauke. Način na koji su od 1970-ih godina istupile sociologija naučnog znanja (*sociology of scientific knowledge*) i naučno-tehnološke studije (*science and technology studies*), doneo je sasvim drukčiji tretman nauke. Za razliku od „stare“ sociologije nauke, snažna relativistička podloga potonjih je nepovratno uklonila kognitivnu izuzetnost nauke, omogućenu institucionalnim barijerama. Sa ovim osporavanjem postojanja čisto logičkog jezgra i apriorne racionalnosti, suprotnost sa ranijim sociološkim pristupima je prisutna i na ravni podele unutrašnje strukture i spoljnih elemenata: nekada jasno odeljeni i uzimani kao nepoželjna doza politizacije i upliva kulturnih partikularnosti, interesa i ideoloških koncepcija, potonji su sada prikazani kao aktivni elementi u tkanju nauke (Restivo, 1994; Alvesson, 2009; Kale-Lostuvali, 2015). Međutim, standardni repertoar studija nauke je vremenom postao zaglavljen u raspravi između konstruktivista i realista povodom „učinka“ rada samih naučnika, odnosno, konstrukcije stvarnosti naučnim radom. Paralelno razvijane, neke druge tradicije – poput *teorije (naučnog) polja* Pjera Burdijea ili modela *fraktalnih distinkcija* Endruja Ebota, prikazivale su daleko zamršenije poreklo nauke. Akcentujući složenu amalgamaciju odnosa koji stoje u pozadini naučne proizvodnje, ovi „revidirani“ modeli nude unekoliko širi obuhvat za trasiranje etike, korpusa podela, konflikata, reinterpretacije tradicija i konstrukcije metoda među samim naučnicima, pa su time i daleko pogodniji za shvatanje kako se uspon analitičke sociologije zbio.

Relacioni momenat oba pristupa čini ne samo da se naglasak vrati natrag na topologiju putem koje se mogu identifikovati elementi koji se međusobno kombinuju u oblikovanju naučnih sadržaja – od same „socijalizacije“ naučnika, pozicija i ugleda, preko pristupa akademskim resursima, sve do kontroverzi, debata i afiniteta koji se rutinski javljaju u praksama naučnika. Naročita prednost ovih modela jeste i upućivanje na moralno tkivo nauke. Iako je spona morala i nauke najčešće bila izražavana u vidu vrlina i načela individualne intelektualne časti (Weber, 1989), ovde ona postaje središte distinkcija unutar intelektualnog života. Moralni kredibilitet stečen unutar procesa i tokova naučne proizvodnje, obuhvata ne samo sliku profesije naučnika kao moralno i kognitivno nadmoćnijih od laika (Schapin, 2008; Fuller, 2006), već i kontroverze koje prate pojmovna određenja i metode. One će okružiti i koncept mehanizma i potragu za uzrocima društvenih pojava kao poteklim od akcija svesnih pojedinaca, koje analitičari, zahvaljujući pozicijama na uglednim i bogatim univerzitetima i pristupu ključnim disciplinarnim resursima, uspevaju da predstavljaju kao naročito rešenje za savremene sazajne izazove sociologije. Ipak, moralna nit provučena

kroz analitički program, prikazaćemo docnije, postaje svojevrсни *optimistični fatalizam* – sposobnost sociologa da, prema viziji analitičara, uhvati društveni svet kao sklopljen od proračunatih htenja pojedinaca, bez obzira šta je njihov izbor i inicijalni poriv.

No, pre nego što pažnju usmerimo ka ovoj raspravi koja iznova prikazuje poroznost granica naučnog i političkog projekta, biće potrebno učiniti sledeće. Najpre, neophodno je ukratko sumirati neke od limita dve uobičajene alternative u studijama nauke – konstruktivizma i realizma, i predstaviti prednosti koje modeli naučnog polja i fraktalnih distinkcija donose na planu trasiranja naučnih tokova. Nakon toga, pristupićemo analizi uspona analitičke sociologije u institucionalnim okvirima, praćenjem izgradnje jedne „epistemološke strategije“ koja svoju ekspanziju duguje akademskoj logistici, odnosno, pozicijama koje njeni ključni zastupnici imaju. Potom, upustićemo se u razmatranje segmenata analitičkog programa – najpre, teorijskih izvora, a zatim i ključnog koncepta – mehanizma, podržanog posebnim teorijama uzročnosti koje u zaglavlje stavljaju racionalni odabir pojedinaca, i na kraju, metoda simulacija i agensno-zasnovanog modelovanja. Na samom kraju, nastojaćemo da razlučimo moralne dimenzije kritika i analitičke sociologije: mehanizma, kao spontanog poretka društvene stvarnosti, poteklog iz volontarnih aktova i svesnih odabira, i načina na koji bi sociolog, kao profesionalac, trebalo da se odnosi prema ovakvom ustrojstvu.

Od konstrukcije do fraktalnih distinkcija: natrag ka sociologiji nauke

Relativizam koji je postupno smaknuo tradicionalnu sociologiju nauke, započeo je sa onime što je iznedreno pod kapom „društvenog konstruktivizma“: nužnosti uzimanja sadržaja nauke i oblikovanja realnosti kao združenog odraza društvenih struktura i kulturnih uslovljenosti. Premda konstruktivizam pokriva zbilja raznolik opus analitičkih momenata koji se protežu od kontekstualnih prilagođavanja naučnih diskursa podešenih shodno kriterijumima suđenja naučne zajednice (Gilbert, Mulkay, 1984), preko jezika i (prečutno preuzetih) pravila koji organizuju iskustvo kroz kolektivne vidove percepcije (Collins, 2010), sve do „mašinerije konstrukcije“, postojeće unutar „epistemičkih kultura“ koje kroz simbole i značenja oblikuju definicije, strukturisanje i klasifikovanje entiteta (Knorr-Cetina, 1999), temelj jesu kolektivno izgrađene *simboličke tehnologije*. Uz Dirkemovu teoriju kolektivnih reprezentacija, konstruktivisti takođe crpe inspiraciju i iz etnometodologije i gotovo potpuno preusmeravaju studije naučnog znanja ka posredujućim segmentima i procesima poput rasprava i kontroverzi koje oblikuju uverenja. Uverenja sama jesu plod kolektivnih verovanja, instituisanih i posredovanih autoritetom grupe, satkanim u procesima koji se pronalaze unutar ovih interaktivnih zajednica. One su kontingentni okvir unutar kog se strukturisu odlike naučnog zaključivanja i suđenja (Barnes, 1982; 2015; Knorr-Cetina, 1999). Time ravan čiste pojavnosti počinje da deluje kao naivnost, usled toga što uverenja kao kolektivni proizvodi koji prethode *reprezentacijama* stvarnosti, semantičkim formama, rutinama i konvencijama

nauke, oblikuju objektivizaciju. Pritom, uverenja koja stoje u pozadini naučnih konstrukcija ne formiraju se putem istorijski linearne kumulacije naučnog fonda ili paradigmatičkih ciklusa (Restivo, 1994; Barnes, 2015). Pošto ne ishode iz teleološkog uspona oba tipa uverenja – i ona uzimana kao istinita i ona lažna, potrebno je uzeti *simetrično* i *uzročno ih objasniti*, kako bi se otkrila njihova „društvena pozadina“ i način nastanka (Bloor, 1976).

Sa konstruktivizmom, sadržaj nauke nije mogao imati više racionalnosti no što mu lokalno oivičeni kulturni resursi, autoriteti i kompetencije, u svojim često nesamerljivim okvirima, to dozvoljavaju. Međutim, etnografske studije putem kojih su sociolozi i antropolozi *in actu* pratili nauku, pomogle su da nezadovoljstvo konstruktivizmom ojača. Tačka rascepa nastaje upravo tamo gde su konstruktivisti uspeli da desupstanilizuju izuzetnost nauke uvođenjem „društvenih faktora“, što je za nove realiste delovalo jednako kao manjak senzibiliteta za „unutrašnju“ rutinu nauke, vezanu za tehničke procedure i praktične kontigencije naučnika, ali i oslon na isuviše mistične i nevidljive sile (Latour, Woolgar, (1979) 1986; Stengers, 2000; Latour, 1999a; 1999b; 2005; 2010; Pickering, 1995). Sa konstruktivistima, neorealisti će barem biti saglasni u jednom: činjenice jesu proizvedene ili „fabrikovane“ u posebnim odeljcima društvenog sveta, ali njihovo artifično poreklo ih ne čini ništa manje realnim time što su imali antropomorfne korene. Sasvim obrnuto, fokus na ljudskoj projekciji na objekte, posredovanoj kulturom ili društvenim uslovljenostima, malo govori o agensnim sposobnostima objekata poput čestica, elektrona i tehnologija koji vrlo brzo postaju artefakti sa jednakim učešćem u pravljenju kolektiva sa ljudima, pritom stičući enormnu političku težinu (Bennet, 2010). Utoliko, proizvodi nauke jesu jednako realni, jer nadilaze svoje stvaraocce i ne mogu biti svedeni na *samo-referentnost društvenog* i dejstvo „homogene društvene materije“ jer su i sami koncepti lokalno proizvedeni etno-metodi (Latour, 1999b; 2005). Ono što će realiste daleko više interesovati od traganja za prikrivenom društvenom pozadinom nauke koja oblikuje naučne proizvode, jeste *opisivanje* krhkih, praktičnih delatnosti naučnika i pravljenja sveta, odnosno, povezivanja u mreže u kojima i ne-ljudski entiteti poput stvari, teorija, jezika imaju jednaku težinu. Smer zato i jeste sasvim drugačiji: pošto nauka takođe proizvodi *realnosti* koje opisuje (Law, 2004; Stengers, 2010), društveno je pre nužno objasniti „naučnim“, jer je to još jedan od artefakata duge povesti nauke, no učiniti obrnuto (Latour, 2005).

Svaki na svoj način, konstruktivizam i realizam će prikazati naučni svet kao (privremen) ishod odnosa naučnika spram činjenica, boreći se istovremeno sa relativizmom. Međutim, razlike među samim naučnicima nastale kroz njihove međusobne interpretacije, odabir pogodnih postupaka, teorijske korpuse i kanone će utoliko biti ispuštene iz teorijskog fokusa. Konstruktivisti bolje rešenje od vrlo uopštenog upućivanja na simboličku zajednicu koja oslikava prihvaćene instance (Bloor, 1976; Barnes, 2012; 2015) naprosto ne poseduju. Kroz vrlo ponosito isticanje sopstvenog uspeha u prevazilaženju dualizma interno/eksterno, što, kako Tim Njutan to duhovito zapaža, valjda treba da uputi na nove heroje (Newton, 2007), konstruktivisti ostaju na staroj temi demarkacije, odnosno, simboličkog rada na stvaranju granica naučnog od religijskog (Gyern, 1983; Knorr-Cetina, 1999). Realisti, pak, odbijaju da se zadrže na neo-kantovskoj ontologiji:

antropomorfizam koji postavlja kultivisane subjekte prepune uverenja za glavne sudije je naprosto ništavan jer su potonji samo deo privremenih asocijacija sa ne-ljudima (Stengers, 2010; Latour, 2010; Morton, 2016). Kolektivi stoga bivaju međusobno odeljeni zahvaljujući većoj *mobilizaciji* entiteta i pravljenju saveznika (Harman, 2009). Ali, ovo će biti vulgarizacija posebne vrste – ona koja ne nudi nikakvu naročitu teoriju socijalne diferencijacije, niti u obzir uzima kvalitativne razlike, već i isključivo one kvantitativne (Descola, 2013).³ Sve ovo je unekoliko rezultat upravo distinkcije koje su mlađe generacije sociologa nauke gajile spram „klasične“ – najpre Mertonove, kao isuviše ograničene na unutrašnji sistem karijernih putanja, institucija, etike i nagrada (Mulkay, 2015; Latour, 2005). Upravo su neke druge tradicije poput *strukturnog konstruktivizma* Pjera Burdijea i *procesualizma* Endrjua Ebota, relativno uspešno očuvale elemente (klasične) sociologije nauke, unapredivši je sofisticiranim modelima. Uspevajući da, slično konstruktivistima i realistima, izbegnu odvajanje društvenog i naučnog, oni ipak nude daleko pogodniju aparaturu za višestruka i dijahrona razdvajanja koja ne počivaju na imanentnim trajektorijama, koliko ni na lokalnim praksama.

Čitav projekat Pjera Burdijea obiluje tematizacijom naučnog znanja. Istrajna naklonjenost francuskog sociologa ka verziji *primenjenog racionalizma* preuzetog od Gastona Bašlara se, kroz normativizaciju *refleksivne epistemologije* i izgradnju tehnika objektivizacije (Bourdieu *et al*, 1991; Bourdieu, 2000), proteže kroz celinu njegovog rada paralelno sa teoretizacijom nauke uz pomoć (teorije) polja. Teorija polja koja puni oblik dobija tek u njegovim studijama umetnosti i književnosti tokom 1990-ih godina, dve decenije ranije će Burdijeu poslužiti kao alatka za izučavanje naučnog sveta (Bourdieu, 1975). Kombinacija Levi-Strosovog strukturalizma i fenomenologije, sa snažnim ehom Veberove teorije vlasti, poslužiće Burdijeu da u okvirima svog *konstruktivističkog strukturalizma* ili *strukturnog konstruktivizma* (Bourdieu, 1991), naučni svet takođe smesti u dvojaki aranžman polja, kao sistema objektivnih odnosa i korpusa subjektiviteta, čiji presek određuje praktične inklinacije aktera. Naučno polje time najpre predstavlja sistem objektivnih odnosa između različitih aktera, grupa i institucija, definisanim kroz obim i strukturu specifične forme kapitala. Pojam kapitala, kojeg Burdije suštinski izdvaja od njegovih usko ekonomskih korena, odnosi se na svaku efektivnu, ali i specifičnu formu dobara koje figuriraju u datim odnosima. Tako i naučni kapital predstavljaju sve eksplicitne, formalizovane i institucionalizovane instance (od titula i zvanja, preko publikacija i finansijskih sredstava), akumulirane prethodnim radom, koje se, uzgred govoreći, daju i kvantifikovati (Bourdieu, 1975; 2000; 2004; Bourdieu, Wacquant, 1992). Ali, ono što određuje strukturu naučnog kapitala dakako je predmet arbitracije, te i implicitno prihvaćene forme autoriteta i prestiža postaju uronjene u vrlo žive procese evaluacije, kritike, pa čak i trača (Bourdieu, 2000). Ovaj segment polja je svezan sa *teorijom habitusa*. Habitus jeste „tihi operator“ praksi, koji predstavlja repozitorijum *kolektivno usaglašenih* vidova percepcije, kognicije, afiniteta, pa

3 Harman primećuje da se sa uvođenjem ne-ljudskih entiteta razlika između kolektiva tiče gotovo isključivo veličine i brojnosti koji poseduju, odnosno, da je politički poredak rezultat toga što jedni uspevaju da oko sebe prikupe više ljudi i stvari kao saveznika od drugih (Harman, 2009).

samim tim i posebnih kompetencija, generisanim kroz strukturne trajektorije (Bourdieu, 2004).

Premda nerazdvojiv od širih društvenih uslovljenosti, habitus svoj empirijski oblik duguje prevashodno aktivnoj umreženosti u specifične strukturno-institucionalne aranžmane polja, pomažući ne samo da se održi izvestan *ethos* već i da se kroz njega diferenciraju afiniteti koji određuju oblike i granice naučnog polja. Ostavljajući širok spektar mogućnosti za empirijske varijacije praksi naučnika, Burdije se unekoliko približava savremenim realistima. Dok o njima ima malo pohvalnih reči, pretežno usled preteranog svodenja na individualne strategije naučnika i na metodološkom provincijalizmu utkanom u fokusu na laboratorije razrešenim od težine strukturnih uslovljenosti (Bourdieu, 2004), vrlo slično on prepušta pravljenje granica, klasifikacija samim naučnicima i to u antagonističkim maniru. Naime, „činjenica je da je naučna borba (...), uperena ka stvaranju monopola naučno legitimne reprezentacije „realnog“ (proizvedenom teorijskom i eksperimentalnom opremom u datom trenutku)“ (ibid: 69). Tako teorija polja jeste presek internih i eksternih odnosa i preplitanja konkretnog polja sa drugim poljima (primarno, poljem klasnih odnosa i poljem moći), a čije su granice i stepen propustljivosti i sami *ulog u borbama*. Unutar njih, određuju se „legitimna definicija“ validne sociologije i arhetip sociologa. Sve to Burdije sažima kroz oscilaciju između dva stanja polja: autonomije i heteronomije. Više autonomije, polju donosi relativnu svedenost na „unutrašnje“ oblikovanje odnosa, gde forme naučnog kapitala dobijaju primat. Heteronomija, pak, se odnosi na pozicioniranje aktera u polju pri uvlačenju formi kapitala, je primarno oslon na novac i političke uticaje (ibid).⁴ Međutim, konkretizacija odnosa u polju vezana za sadržaj praktičnih nastojanja ili ono što Burdije naziva „zauzimanjem pozicija“, postaje sveden na sirov polaritet između „dominantnih“ i „dominiranih“. Naime, svaki modus prakse i njihov ishod (u vidu diskursa, prihvaćenih tehnika, klasifikacija i sl.) na analitičkom nivou kod Burdijea dosta grubo bivaju raspodeljeni između glavnih blokova. Socijalna topografija time dobija relativnog ekvivalenta u vidu aktivnosti koju su takve da (p)odražavaju interese onih koji stupaju na ravan akcije: ili ka održanju i multiplikaciji moći, ili ka njenom uvećanju.⁵

4 Ovo rešenje, preuzeto iz Kantove metafizike morala, ključno je za celinu teorije polja kao dva stanja kojim Burdije sagledava čitavu dinamiku nastalu amalgamacijom praktičnih operacija aktera, njihovih težnji i htenja provučenih kroz filtere habitusa, i strategije koje preuzimaju. Dok će ona biti analitička alatka, Burdijeu će bezmalo poslužiti i kao tehnika imunizacije nauke. Naime, kao iskreni racionalista, on će autonomiju preuzeti kao preduslov stvaranja „transistorijskih istina“ (Bourdieu, 2004). Tu će i, uz izvinjenje za raniju kritiku, iznova uzeti Mertonovu sociologiju nauke, očistiti je od scijentizma i postaviti „sistem nagrada“ kao temelj istinske profesionalizacije i principa autonomizacije naučnog polja.

5 Rezonovanje u vidu maksimizacije sopstvenog obuhvata moći koje akteri preduzimaju u polju, jeste dvostruki eho pritajene antagonističke metafizike koju Burdije preuzima, a koja je sama dosta nevoljno metaforizovana ekonomskim rečnikom. Naime, koliki god otpor Burdije pružao akademskoj ekonomiji, njegov aparat će istovrsno poprimiti obrise koji nalikuju na tržište, sa „proizvodnjom“ i „potrošnjom“ unutar i izvan polja, i akterima koji marljivo, ali ne i jednako uspešno, manipulišu kapitalima ne bi li svrhovito nastavili reprodukciju sopstvene moći, ili je pak proširili.

Sinhronicitet prostih dihotomija kakav se susreće kod Burdijea je za jednog od samoproklamovanih pripadnika Čikaške škole, Endruja Ebotu, krajnje stran. Naime, njegova studija *Haos Disciplina* (Abbott, 2001) predstavlja celovito traganje za korpusima i obrascima strukturne dinamike sociologije uz pomoć modela *fraktalnih distinkcija*. Fraktalne distinkcije Ebotu služe da detektuje višestruke procese grananja unutar kojih se zbivaju *podele, konflikti*, ali i lociraju *sintetizacije* i *savezi*. Ospoljene kroz stvaranje škola, pravaca, terminologije i procedure donošenja sudova, one su alatka samo-identifikacije koju naučnici koriste u skupovima istraživačkih praksi, konvencija, dokazivanja, retoričkih strategija, žanrova, kanona i sl. Ovo je nešto što Ebot vidi kao *kulturne strukture* naučne discipline kao što je sociologija, koje su svezane sa njenom *društvenom strukturom*. Slično Burdijeu, struktura jeste vezana za institucionalne aranžmane i njihovo dejstvo u oblikovanju naučnih sadržaja, ali daleko podložnija temporalnim konfiguracijama. Vremenitost kod Ebotu stoga dobija na punom značaju: iako resursi poput pozicija na uglednim univerzitetima, prostora u elitnim časopisima, vidljivosti na konferencijama jesu u rukama „elitnog jezgra“ svake discipline i time nejednako raspoređeni, oni sami su podložni *ciklusima fraktalnih distinkcija* (prevashodno vezanih za smene generacija) (ibid). Njegov, inače snažan, oslonac na anglo-saksonsku empiricističku filozofiju (Abbott, 2016) čini da model vezuje za „apstraktni opis“ podvajanja, sintetizacije i suštinskog eklekticizma, koji se zbivaju u međuodnosima naučnika. Za razliku od Burdijeove teorije polja i stanovišta konstruktivista, fraktalne distinkcije predstavljaju aktivna regrupisanja na temelju *razlika*, ali opet nesvodivih na inherentnost individualnih strategija i odluka, kao kod realista. Sve to je vidljivo kroz vrlo interesantne studije slučaja „fraktalizacija“ u sociologiji, koje Ebot pored analize teksta, prati i kroz intenzitete u citiranju, transkripte sa zasedanja sekcija Američke sociološke asocijacije, sve do izmena silabusa na odeljenjima sociologije (Abbott, 2001).⁶

Ponajviše, ovaj model za kog sam Ebot tvrdi da je pretežno internalističkog tipa i upućen ka razmatranju autonomnog tela znanja regulisanog sopstvenim pravilima, zapravo sadrži snažnu uvezanost sa „spoljnim“ svetom. Naime, sociologija kao disciplina duguje sopstveno ustrojstvo istorijski uvezanim i instituisanim odnosima (profesionalizacije), koji su sa svoje strane duboko upleteni u moralno fundiranje sveta, ne ostajući fiksirani u prostoj oscilaciji između „čiste“, autonomne i heteronomne nauke podložne finansijskoj i političkoj kontroli. Moralni status i superiornost, slično onome što Šejpin ističe (Shapin, 2008), tiču se vrlo heterogenih procesa donošenja sudova koji se pronalaze po sredi fraktalnih distinkcija, odnosno, za njih specifične pojmove, procedure i metode. Dosta staro pitanje odnosa naučnog i nenaučnog, koje je sve intenzivnije deprivilegovalo izuzetnost prvog postavljajući sazajne instrumente kao ekvivalentne političkim (Bourdieu, 1992; 2000), a time i

6 U pitanju su *razlika* između kvalitativnih i kvantitativnih metoda podražene u debati povodom izučavanja stresa, zatim, epistemološka *razlika* između konstruktivista i realista, i na kraju pokušaj *sintetizovanja* istorijskih metoda sa sociološkim pristupima.

nerazdvojive od interesa i ideologije (Barnes, 1982; 2015), ipak zahteva malo više suptilnosti koja se neće obazirati na definisanje, već na *praktikovanje politike* (Stengers, 2000). Moralna istorija nauke tako zahvata vrlo bazična pitanja koja jesu politička i pokrenuta evaluacijama kredibiliteta, a koja se tiču ne samo diferenciranja nauke kao neukaljanog pregnuća ili „servisa“ javnosti, već ujedno i onoga šta zapravo čini društveni svet i kako ga je moguće što „vernije“ prikazati. Uostalom, to je vidljivo i u debati konstruktivista i realista povodom „porekla“ stvarnosti (Abbott, 2001). Sociologija tu ne čini izuzetak, te se i pitanja poput onih o tome ko je akter koji dela, šta je najpogodnija analitička procedura sve do toga kakav kulturni kredibilitet sama naučna profesija treba da ima, protežu kroz akademske diskurse i svakodnevicu. Unutar instituisanih modusa proizvodnje nauke, ova pitanja moralne arbitracije – skrivena iza kulturnih kodova koji teorije i metode nose, prepliću se sa ekonomijom hijerarhija i priznanja koje naučnici pokreću uz pomoć dostupne akademske logistike (ibid). Analitička sociologija će tako biti konstituisana kroz predstavu o nužnosti revitalizacije čitave discipline koju će jedna grupa uspeti da pokrene zahvaljujući zavidnoj akademskoj infrastrukturi.

Fraktalizacija i akademski resursi

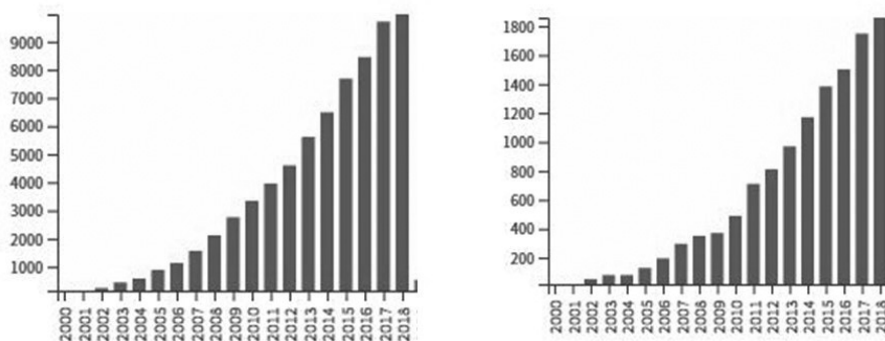
„Analitički obrt“ koji od sredine 1990-ih godina prevashodno predvodi Peter Hedstrom, a za njim i Ričard Svedberg, Diego Gambeta, Jon Elster, Rejmon Budon, a zatim i niz autora na svitanju XXI veka (Manzo, 2010), prati tok fraktalizacije koji ovi akteri preduzimaju uz pomoć njima dostupne akademske logistike. Hedstrom i Svedberg će tako najpre problematizovati pojam mehanizma (Hedström, Swedberg, 1996), a potom napraviti i prve korake ka formiranju grupe koja se okuplja 1996. godine na prvoj u nizu konferencija o društvenim mehanizmima. U to vreme, ova dva sociologa poreklom iz Skandinavije očigledno će iskoristiti svoja poznanstva koja su stekli školovanjem na američkim univerzitetima, ali i relativno zavidan akademski status, odnosno, naučni kapital koji su već u tom periodu svojih karijera imali u institucionalizovanim okvirima discipline. Izgledno, pristupanje sa relativno stabilnih akademskih pozicija koje već u to vreme ključni akteri zauzimaju – i to ne samo u vidu profesionalnog angažmana na prestižnim univerzitetima, već i pristup ključnim disciplinarnim resursima kao što su uređivački angažmani u časopisima i organizacijama (*Prilog 1.*), svakako će olakšati ovaj inicijalni proces okupljanja jedne grupe sociologa sa posebnim *afinitetima* prema teoriji racionalnog izbora koja će vrlo celovito pristupiti rekonstrukciji celine sociologije.⁷ Upravo će kolekcija tekstova sa

7 U ovo vreme, Hedstrom i Svedberg obojica rade na Stokholmskom univerzitetu i uređuju časopis Nordijske sociološke asocijacije *Acta Sociologica*, koji će se pokazati ključnim za disperziju analitičke sociologije. Prvi 2003. godine dobija poziciju na Univerzitetu Oksford, a nešto docnije na Univerzitetu Linkoping, dok drugi 2002. godine dobija angažman na Univerzitetu Kornel (videti *Prilog 1*). Sociolozi koji su se okupili na prvoj konferenciji analitičara, finansiranoj od strane švedske *Kraljevske fondacije* su mahom sa prestižnih američkih, britanskih ili francuskih univerziteta (videti Hedström, Swedberg, 1998: x).

ove prve konferencije otpočeti vrlo normativnim iskazom koji cilja na nužnost radikalnog preseka u sociologiji, naglašavanjem da „napredak društvene teorije poziva na izgradnju analitičkog pristupa koji sistematično nastoji da tumači društvene mehanizme koji generišu i objašnjavaju posmatrane asocijacije između događaja” (Hedström, Swedberg, 1998: 1).

Kao svojevrsni proglas kojim otpočinje formiranje analitičke sociologije, ovaj izvod i sam jeste *događaj* koji kreira, proizvodi i situira *relativne pozicije* naučnika i interpretatora (Stengers, 2000), a time i odražava kontrastiranje na temeljima samo-sličnosti (Abbott, 2001). Taj oblik kontinuiranih i usklađenih praksi analitičkih sociologa će, zajedno sa akademskom ekspanzijom, biti suštinski podešen kao predstavljanje alternative koju ova fraktalna grupacija donosi. Naime, kako Ebot podvlači, „stvoriti novinu unutar sistema fraktalnih distinkcija znači ignorisati fraktalne podele, govoreći da ne idu dovoljno daleko“ (ibid: 78). Analitičari će upravo to učiniti, ukazujući na *opšte odsustvo objašnjenja* u sociologiji. Prema njihovom uverenju, progres društvenih nauka – inače poimanih kao „ruine“ usled previše praznih spekulacija, konačno bi trebalo da bude iznova postavljen na temeljima *naučno validnih objašnjenja* (Demeulenaere, 2011; Elster, 2015). Načela koja će postupno biti ugrađena u „tvrdu jezgro” analitičke sociologije stoga će radije biti predstavljena kao istinski inovativna „epistemološka strategija“, nego kao sociološka teorija ili metod *stricto sensu* (Demeulenaere, 2011; Hedström, 2005; Hedström, Swedberg, 1998).

Ovakav poziv u pozadini izgledno ima zamršeno poreklo. Ono što je pretpostavljeno teorijom habitusa, naveliko je komplementarno posebnom setu društvenih odnosa oblikovanih kroz raspodelu prestiža i resursa, shodno kojim akteri rukovode sopstveno praktično vođenje. Fraktalizacija koja je u osnovi analitičke sociologije unekoliko odgovara već uočenim ciklusima nastalim smenom akademskih generacija (Abbott, 2001; Bourdieu, 2004), gde se sa uplivom novih aktera, zbiva i raspodela kompetencija i kapaciteta kroz samu naučnu praksu i pozicioniranje aktera, koje odražavaju diferencirane afinitete, oblike klasifikacije i praktičnog vođenja. Stoga se „set karakteristika koje definišu svakog istraživača – naime, njegovu obuku, status u ili odnos spram univerzitetskog sistema, njegove afilijacije interesa, i njegovo članstvo u intelektualnim grupama uticaja (naučnim ili vannaučnim časopisima, panelima, odborima itd.), kombinuju i određuju šanse za okupiranje ove ili one pozicije, to jest, za podržavanje posebnih opozicija unutar epistemološkog polja“ (Bourdieu *et al*, 1991: 71–2). Posebna vrsta afiniteta za „probleme“ koje analitičari izdvajaju kao ključne za rešiti su zahvaljujući predanom radu vremenom relativno efektivno „uplivali“ u tokove akademske sociologije. Analitička sociologija tako postaje prepoznata kao distinktivna škola sa naročitim rečnikom, a time i predmetom (bilo pozitivne ili negativne) karakterizacije, što je vidljivo kroz stabilan rast spomena nekih od ključnih pojmova iznedrenih od strane analitičara (*Grafik 1.*).

Grafik 1. Brojčani intenzitet navođenja pojma „analitička sociologija“ (grafik na desnoj strani) odnosno, pojma „socijalni mehanizmi“ (grafik na levoj strani) u sociološkoj periodici indeksiranoj u Web of Science.
Izvor: Web of Science.

Kapaciteti za ovakvu akademsku ekspanziju podrazumevaju da kvantitativni rast i širenje jedne frakcije, obuhvata i kvalitativno diferenciranje uz pomoć podražavanja autoriteta i specijalizacije (Abbott, 2001), kakve „školska“ uporišta, poput *Instituta za analitičku sociologiju* na Univerzitetu Linkoping u Švedskoj, naročito pružaju. Paralelno, *Međunarodna mreža analitičkih sociologa*, nastala kada je već sama fraktalna distinkcija poprimila ključne obrise, jeste u programskoj srži *samo-sličnosti* putem ključne aktivnosti – godišnjih konferencija i učestalih seminara i radionica (*Prilog 2*; Manzo, 2010, *fn 1*, 130). One će pomoći da inače često „ritualističko citiranje“ – naročito iritantno za kritičare (Lizardo, 2012), bude artikulirano i da svoje uporište gradi, a potom i crpi iz programskih manifesta i to sa izdanjima kod renomiranih izdavača. Naime, upadljivo je prisustvo izdanja koje su sadržinski oblikovane tako da vrlo ciljano za centralno mesto uzimaju teorijske novine i neumorno predstavljanje ovog istraživačkog programa (videti, npr: Demeulenaere, 2011; Hedström, 2005; Hedström, Bearman, 2009; Hedström, Swedberg, 1998; Manzo, 2010). No, odiseja analitičkih sociologa dakako obuhvata i evociranje klasika i potragu za svojevrsnim kontinuitetom u sociološkom nasleđu, koja je daleko više od svojevrsne ekstrakcije teorijskih principa i izgradnje predstava o samom nasleđu: ona bezmalo odražava *gotovo strateško pozicioniranje unutar korpusa društvenih odnosa*, kakva je akademska sociologija.

Fraktalne distinkcije i (dis)kontinuiteti sociološkog nasleđa

Kako mnoge fraktalne distinkcije uključuju prizivanje odnosa „srodstva“ kroz teorijsko svrstavanje (Abbott, 2001), analitičari vrlo slično postavljaju semantičku i logičku koherentnost spram sociološkog nasleđa. Potraga za izvorima i korenima dolazi kao konzervativno evociranje tradicije pretpostavljanjem definitivnog kontinuiteta, naročito kada je reč o metodološkom uporištu

sociologije, čija pozna obnova dobija pomalo neočekivan obrt, gde Veber i Dirkem bivaju označeni kao čisti nominalisti. Naime, analitička sociologija možda jeste „nov izraz, ali je zapravo staro vino u novim bocama“, kako to Budon postavlja (Boudon, 2012: 19), jer revitalizuje potragu za *subjektivitetom uverenja*, zajedničku Veberu i Dirkemu (ibid; Boudon, 2013). Sociologija je zapravo skrenula sa puta koji su obojica počeli da utiru: racionalnost čoveka se pojavljuje kao urođeno svojstvo i poziva natrag ka usvajanju *metodološkog individualizma* (Boudon, 2013). Analitička sociologija, *kako je predstavljaju njeni zastupnici*, znači povratak na „prirodnu svrhu“ same discipline prema „zamislama“ Dirkema i Vebera: utvrđivanju *uzroka individualnih akcija* koje će ukloniti „prazne“ društvene faktore i konačno pružiti celovita objašnjenja društvenih fenomena (Elster, 2015).

Linije teorijskih demarkacija koje odjeljuju analitičku sociologiju opet, imaju veze sa jednom naročitom tradicijom, i to obnavljanjem specifičnog problema koje je ujedno i pronalazak sopstvene teorijske osnove (Bourdieu *et al*, 1991). Pre svega, jezgro analitičke sociologije jeste položeno na *restauraciji* nasleđa Roberta Mertona. U neku ruku, analitička sociologija postaje reinkarnacija Mertonovog epistemološkog programa, nastalog na kritici „neuspeha“ utemeljenja sociologije kao nomotetičke nauke i pronalaženja univerzalnih zakona od strane „velikih teorija“ („grand theory“) ili barem pravilnosti iz kojih bi se mogla izvesti predviđanja. Animizitet koji, sledeći Mertonov program, analitičari gaje spram grandioznih pokušaja izgradnje glomaznih teorijskih sistema, tako bliskih utemeljivačima discipline, na isti način se odražava spram varijabilnih, maglovitih i pretežno *ad hoc* empiricističkih konstrukcija (Merton, 1998). Izgradnja „teorija srednjeg obima“, taj mertonovski odgovor, jeste rešenje koje analitičari zdušno prihvataju: naime, ne samo da bi se valjalo odreći razvoja glomaznih teorijskih sistema, već je razvoj teorija srednjeg obima na sredokraći između uspostavljanja zakona i deskripcije onaj optimum potreban sociologiji (Hedström, Svedberg, 1998; Hedström, 2005; Aberg, Hedström, 2011; Manzo, 2010).

Druga u nizu je tradicija Talkota Parsonsa. Fascinacija Parsonsom kod analitičara se prevashodno tiče vrlo pedantne definicije teorije koja bi trebalo da rastavi objekt na jednostavnije elemente pre no što bude objašnjen (Hedström, 2005; Farraro, 2011; Demeulenaere, 2011). Naime, iako će Mertonu biti ukazano priznanje zbog zadržavanja teorije izvan okvira istorije ideja, analitički sociolozi mu zameraju da je bio „žrtva“ ortodoksije analitičke filozofije koja je teoriju gledala kao aksiomatiku i hipotetičko-deduktivni sistem zakonitosti (Hedström, Udron, 2009). Kod Parsonsa, sa druge strane, pronalaze se tragovi analitičnosti otelovljeni u formalizovanim proceduralnim tehnikama, slični „konceptualnoj shemi“ Alfreda Norta Vajtheda putem kojih bi se rastavili „analitički elementi“. Prihvatanje Parsonsovog nasleđa, stoga, malo veze ima sa obnovom funkcionalizma, jer se odnosi na zahtevanu apstrakciju gde su principi analitičke dekompozicije empirijskog objekta združeni sa izgradnjom njima homolognih, apstraktnih analitičkih elemenata, koji odgovaraju idejama ovog unapređenog *analitičkog realizma* – a to je da analitičke kategorije mogu da adekvatno obuhvate aspekte „objektivnog spoljašnjeg sveta“ (Manzo, 2010), zadrže apstraktnost, ali da nipošto ne zađu u domen fikcije (Hedström, 2005).

Ako je teorija srednjeg obima alternativa između zakona i deskripcije i ključna epistemološka alatka, delikatni postupak razdvajanja analitičkih elemenata bi trebalo obaviti putem mehanizma. Sam koncept mehanizma koji je za klasike ostao „neotkriven“ (Hedström, Swedberg, 1996, *fn.* 3), analitičari takođe pronalaze kod Mertona, premda u vrlo bazičnoj formi (Hedström, Swedberg, 1998). Merton je, naime, dejstva društvenih procesa po segmente društvene strukture prepoznao kao ključni zadatak teorije srednjeg obima skupa sa identifikacijom mehanizama koji tvore date procese. Teorija srednjeg obima je tako dobar osnov za raspoznavanje situacionog mehanizma koji povezuje makro i mikro nivoe i omogućava ono što je sam Merton nazivao „analitičkom konkretizacijom“ (Merton, 1998). No, dok Merton za analitičare predstavlja izvor dvostrukog animoziteta i rešenje koje predlaže u specifičnom stanju polja sociologije postaje deo celokupnog obrta analitičara, slabo naslućen mehanizam skupa će ih naterati u naručje onih sociologa čiji rad vide kao alternativu blisku idealima mehanicizma. Koreni se stoga pronalaze u predominantno američkim tradicijama (adaptiranog) funkcionalizma, teorija racionalnog izbora i bihejviorističkih pristupa, ali ponajviše, onih napora za izgradnjom i uvođenjem logicizma u sociologiju i jačanja metoda matematičke analize započetih 1960-ih godina. Ti pokušaji izgradnje matematičke sociologije – na čijim će osnovama nastati analitički realizam Džejmisa Kolemana, Marka Granovetera, Oe Sorensena idu pod ruku sa idejom mehanizma i nastojanjima za utvrđivanjem generativnih modela (Demeulenaere, 2011). Njihova upotreba koncepta mehanizma tiče se *agregacije individualnih izbora*, dakle, direktnog referisanja na pojedince i njihove akcije (Elster, 2015). Analitički sociolozi će, premda uz oprez kada je reč o teorijama racionalnog izbora, prići najbliže principu *nenameravanih posledica nameravanih akcija* koji se pronalazi u Mertonovom i Poperovom radu (Merton, 1936; Popper, 1959). Sam mehanizam će tako postati prigodno podešena alatka, ali i ogledalo jednog osobenog „spontanog poretka“ nastalog haotičnim dejstvom pojedinaca.

Mehanizam kao „spontani poredak“ uzročnosti

Ovi *odabrani afiniteti*, kako ih Ebot oslovljava (Abbott, 2001), nastali pažljivim odabirom elemenata iz sociološkog repozitorijuma, predstavljaju razvezivanje jednog „poretka razloga“ i umetanje u obnovljeni didaktični korpus. Samim time, naročito nastojanje je da se prikaže epistemološki kontinuitet – gotovo neotkriven, sve do pojave grupe aktera sa specifičnim kompetencijama čitanja doktrina, koji će praviti dijahrone veze i sinhrono ih sapostaviti u sociološkom polju. To je posebno slučaj sa analitičkim modelom mehanizma koji će biti jedna metodska naprava podešena shodno naročitoj ontološkoj koncepciji društvenog sveta sa pojedincem u zaglavlju. Za razliku od nekih paralelno razvijanih konceptualizacija mehanizma u sociologiji – koje analitičari vrlo suptilno zanemaruju (Gross, 2009; Little, 2012), formalizacija uzročnog objašnjenja u sociologiji ontološki polazi od poretka „nižeg reda“: skupova i veza individualnih akcija. Ovaj „jaki program mikroosnova“ (Wan, 2012) aparaturu

mehanizma barem metaforično, ako ne i sintaktički, kako Manco kaže (Manzo, 2010), vezuje za generativni aspekt društvenih procesa koji je lociran na nivou akcije. Bitna odlika ovih nastojanja jeste da ona odgovaraju „metodološkom mnoštvu“ kojeg Ebot spoznaje, a to je sintetizacija nekada nepomirljivih fraktalnih distinkcija (Abbott, 2001). ApSORpcija različitih metodoloških pozicija – u ovom slučaju vezana za vrlo sterilnu podelu mikro i makro nivoa društvene stvarnosti pokušaće da mehanizmom napravi sistematičnu vezu između akcije i domena strukturisanih interakcija, postavljajući *mikro osnove makro pravilnosti*.

U pronalaženju srednjeg puta između deduktivne pravilnosti i induktivnog opisa, analitičari paralelno prave dva poteza, od kojih prvi obuhvata temeljno insistiranje na tzv. *generativnoj kauzalnosti* društvenih procesa, drukčijoj od zakona ili (statističke) verovatnoće. Preuzimanje nekih od principa generativne teorije kauzaliteta britanskog filozofa Roma Harea (*Rom Harré*) čini da mehanističko objašnjenje bude centrirano povodom vrlo preciznog određivanja dejstva entiteta i njihovih odlika koje skupa deluju u konstelaciji (Hedström, Swedberg, 1998; Hedström, 2005; Hedström, Bearman, 2009; Manzo, 2010). Centriranje objašnjenja vezanih za generativna dejstva mehanizama tiču se događaja koji prave određene ishode, pa generativna teorija uzročnosti tako može biti formulisana na način na koji to Fararo čini: posmatrani proces [Xt] jeste funkcija generativnog procesa [Gt], matematički formalizovanog da omogući izvođenja odlika prvog, ili, izrečeno formulom $[Xt]=F[Gt]$ (Farraro, 2011). Uzročnost je utoliko vezana za naučno objašnjenje zasebnih događaja u sekvencijalnom i asocijativnom smislu, i koje utoliko počiva na otkrivanju mehanizama koji događaje „stavljaju u pogon“. Upravo Hedstrom (Hedström, 2005: 25, *kurziv u originalu*) najjasnije sažima ovu logiku koja će postati srž analitičke sociologije (sa gotovo minornim varijacijama), navodeći da se mehanizmi

„sastoje od *entiteta* (sa njihovim osobinama) i aktivnosti u koje su ovi entiteti uključeni, ili samostalno, ili sa drugim entitetima. Ove *aktivnosti* donose promenu, a tip promene koje donose zavisi od odlika entiteta i načina na koji su oni povezani jedni sa drugima. Društveni mehanizmi, kako su ovde definisani, opisuju konstelaciju entiteta i aktivnosti koje su tako organizovane da regularno donose izvestan ishod. Mi upravo objašnjavamo posmatrane fenomene upućivanjem na društvene mehanizme koji regularno tvore te fenomene”.

Ako mehanizam dolazi kao najsofisticiranija aparatura za detektovanje uzročnosti, onda je najviši ulog odrediti ih što bliže *aktuelnim ekologijama* u kojima deluju. Mnogo pažnje analitičari će usmeriti ka isticanju distinkcija koje njihov tip mehanističkog objašnjenja donosi na planu praćenja kauzalnih odnosa koje utoliko stoji u antinomiji sa objašnjenjem po zakonu kao i objašnjenjem po verovatnoći (Elster, 2015; Fararo, 2011; Demeulenaere, 2011; Manzo, 2010). Stari Hempel-Poperov model objašnjenja, kako ističu, je ne samo zastareo i gotovo bez ikakvog značaja za sociologiju (Hedström, Bearman, 2009), jer pozivanje na opšti zakon ne može precizno uputiti na zasebne uslove događajnosti pošto zatvara mogućnost različitih ishoda efektivnih akcija. Iako primena logičke

dedukcije nije nužno eliminisana, mehanizmi su kao „polu-opšti“ model objašnjenja znatno sofisticiranija naprava kojom se nastoje obuhvatiti ponekad iznenađujuća „ulančavanja“ entiteta koja stavljaju događaje u pogon (ibid). No, objašnjenje na osnovu verovatnoće, vrlo rasprostranjeno u sociologiji, još je više „defektno“, premda induktivno generisana objašnjenja i uočene regularnosti nisu kontrastirane mehanističkom objašnjenju (Demeulenaere, 2011; Hedström, 2008; Hedström, Swedberg, 1998). Ipak, probabilističko objašnjenje u svom tipičnom obliku statističkog zaključivanja vodi ka izuzimanju same efektivnosti mehanizama u njihovoj dinamici i internoj strukturi, gledanjem na njihovo dejstvo tek kao na verovatno i moguće ospoljenje (Hedström, 2005). Korišćenje statističkih asocijacija između dve ili više varijabli, smatraju analitičari, uopšte ne privodi bliže ka uzročnom objašnjenju „mehanizama na delu“ koji se odnose na nivo akcije. U najbolju ruku, statističko objašnjenje samo govori o *efektima* koje su mehanizmi načinili, ali ne i o asocijacijama između događaja (Manzo, 2010).

Saglasno epistemološkom obuhvatu i funkciji teorije srednjeg obima, jedino mehanizam može učiniti objašnjenje dovršenim tako što će se rastočiti ove „crne kutije“ (Hedström, Udhen, 2009; Hedström, Ylkkoski, 2014; Elster, 2015; Manzo, 2010) i na svetlo izvesti detalji koji se tiču asocijacija između događaja. No, načiniti sam mehanizam dovršenim i postojanim, znači pružiti iscrpan i detaljan prikaz „mehanizama na delu“. Ovim rešenjem analitičari najpre žele da izbegnu problem *beskonačnog regresa* koji se može tiho uvući u objašnjenje, limitiranjem na *empirijski vidljivo* dejstvo entiteta ili ono što će nazvati *ulančavanjem (concatenation)* (Gambetta, 1998; Manzo, 2010). Naime, „veza između eksplanansa i eksplananduma bi trebalo da je izražena u okvirima entiteta i aktivnosti za koje se veruje da ih donose, tj. u ovom slučaju, u okvirima pojedinaca i njihovih akcija“ (Hedström, Udhen, 2009: 42). Sa ovakvim limitiranjem, otpornost mehanizama u objašnjavanju na drugoj strani proceduralno se odnosi najviše na *iscrpnost*. Analitičari nikako ne žele da se odreknu principa progresivne kumulacije znanja, jer i mehanizmi mogu otkrivati pravilnosti i tvoriti izvesne generalizacije kao modeli regularnosti društvenog života. U tome, protivčinjenične tvrdnje povećavaju eksplanatornu relevantnost (Hedström, 2005), omogućavajući i uočavanje promena entiteta kroz vreme (Hedström, Bearman, 2009). No, ono što primarno čini da mehanizmi kao epistemološke naprave budu otporniji i ponude različite obuhvate jeste više podataka u okvirima datog objašnjenja (Ylkkoski, 2011), nakon kojeg se ne sme iznova javiti pitanje zašto (Hedström, 2005). Učiniti ih ovakvim, pak, zahteva doterivanje u vidu što veće iscrpnosti i povećavanja razumljivosti (ibid).

Analitička umešnost pružanja mehanističkih objašnjenja, drugim rečima, tiče se vrlo preciznog opisa komponenti koje učestvuju u specifičnim uzročnim lancima i čine događaje u njihovim vrlo neočekivanim obrtima, te apodiktičnost dolazi tek kao sekundarni zadatak. Sama heuristika potiče od induktivno izgrađene teorije (Swedberg, 2014), jer upravo kauzalne agense treba prepustiti da rade i ostave efekat stvarajući spontane poretke. Mehanizmi su, naime, „lako prepoznatljivi kauzalni obrasci koji se često događaju i koji su aktivirani pod generalno nepoznatim uslovima ili sa neodređenim posledicama“ (Elster,

2015: 26, *kurziv u originalu*). Ontologija društvenog je sasvim izokrenuta jer predmet objašnjenja zahteva da se analitički fokus stavi na akciono, delatno kreiranje društvenih celina počev od *mikro-okruženja*. Tek uvezivanjem u mehanizme, smatraju analitičari, mogu se naslutiti *makro-pravilnosti* i time doći na mesto standardnih socioloških entiteta poput društava, organizacija ili zajednica – inače sasvim „pogrešno“ uzimanih za eksplanas (Hedström, Ylkoski, 2014; Elster, 2015). Namera ipak nije da se domen individualnih akcija učini isključivim, već da se oba nivoa podrede sintetičkom poduhvatu mehanizma kao „metodološkog mnoštva“. Zapravo, razlikovanje mikro/makro nivoa se pokazuje izlišnim: objašnjenje putem mehanizma upućuje da je reč samo o metaforama koje određuju *različite vrste* kauzalnih odnosa i njihovog obuhvata, složenijeg samo po tome što uključuje više pojedinaca. Oni, i njihov agensni potencijal, otkrivaju da nekadašnja makro dimenzija malo veze ima sa autoregulativnim modusom sistema, egzogenim faktorima ili „višim“ nivoima koji stoje iznad aktera samih, već posve endogenim procesima čije je poreklo na horizontu akcije (Aberg, 2000; Demeulenaere, 2011).

Analička teorija akcije i metodski aparat simulacija

Mehanizmi koji bi valjano trebali da oslikaju društvenu stvarnost kao privremen rezultat *agregacija uvezanih akcija* podržani su posebnim svojstvima entiteta koji mehanizme stavljaju u pogon. Prototip aktera kojeg analitički sociolozi stavljaju u zaglavlje akcije, a time i mehaničke kauzalnosti, jesu intencionalno usmereni pojedinci i njihove nameravane ili nenameravane akcije (Hedström, 2005; Hedström, Ylkoski, 2014). Eho (klasičnih) teorija racionalnog izbora i inherentne racionalnosti pojedinaca se isprva može učiniti neumoljivim, ali metodološka rešenja analitičara više odgovaraju obliku revidiranog situacionizma. Zbilja, iako zdušno prihvataju metodološki individualizam, analitički sociolozi to čine daleko istančanije. Naime, ove revizije jesu vezane za priznavanje značaja normi, principa rezonovanja, vrednovanja, uverenja i mogućnosti, kao i postojanja organizacija, (ne)formalnih grupa i mreža (međuzavisnosti), suprotno primitivnim formama metodološkog individualizma, gde su gotovo usamljeni i instrumentalno-centrirani aktovi pojedinaca jedino relevantni, i još gore, izdvojeni iz konteksta ospoljenja. Sasvim suprotno, „slabi“ ili „strukturni individualizam“ jeste „metodološka doktrina“ (Hedström, Bearman, 2009) koja je potpuno podešena viziji društvenog sveta sastavljenog od nizova pojedinačnih akcija, a za čije „dekomponovanje“ se nude i prigodne methodske alatke: *simulacije* modela mehanizama i *agensno-zasnovano modelovanje* (*agent-based modeling*).

Kao direktni nastavljači teorija racionalnog izbora, analitičari umnogome zadržavaju teorijsku jedinstvenost pojedinaca ugrađenu u standardne modele individualne akcije, ali sa daleko većim oprezom kada je reč o instrumentalnom ekonomizmu maksimizacije, koji bi navodno, mogao da se pronade u svakom obliku društvene akcije (Demeulenaere, 2011; Hedström, Ylkoski, 2014). Unekoliko, analitičari su se našli podosta postideanim usled toga što sociologije

racionalnog izbora počivaju na vrlo rigidnom i uskom konceptu racionalnosti (Boudon, 2013; Elster, 2015), koji nije sistematično i kumulativno građen naporedo sa empirijskim istraživanjima (Raub, Buskens, 2008). Samu racionalnost je protivno ovome, potrebno transformisati izvan gotovo naturalističkog impulsa kakav se susreće u svim modelima invarijantne instrumentalne akcije kakvu *homo economicus* isuviše simplifikuje i svodi na igru koristi i dobiti (Hedström, 2005). Prototip aktera ocrtan u relativno komplementarnim modelima Jona Elstera, Rejmona Budona i Petera Hedstrema je onaj koji istovrsno dela *svrshodno* praveći izbore i odabire, s tim da su objekti inklinacije i *telos* akcije oblikovani diferenciranim formama uverenja i želja (Hedström, Yilkoski, 2014; Elster, 2015).

Neutralizujući inicijalno određivanje značenja racionalnosti, intencionalni akter analitičke sociologije tako bira i usmerava tok sopstvenih radnji u odnosu na usvojena *uverenja*, sledeći individualne vrednosti. Principi koji normiraju smislenost za društvene aktere jesu stoga daleko sličniji Veberovom konceptu *Wertrationalität*, kojeg Budon posebno izdvaja kao „jedini“ neinstrumentalni ili aksiološki tip racionalnosti i ujedno najpribližniji ravni akcije, obojenoj raznolikim ali za aktere samorazumljivim temeljima nastojanja (Boudon, 2013). Tek spram ove „otvorene racionalnosti“ proistekle iz posebnih uverenja, akteri prave izbore u skladu sa mogućnostima i sposobnostima (koje ih pak, međusobno diferenciraju) (Elster, 2015) i to s ciljem postizanja *individualnog kognitivnog ekvilibrijuma* (Boudon, 2012). Opet, izbor se čini neumitnim: iako nesvesni mehanizmi igraju ulogu, akteri su poprilično svesni odabira bez obzira na to što su oni partikularno-racionalni i u celini subjektivni (Elster, 2015)⁸, ali ne i u potpunosti istrgnuti iz konteksta u kojima se realizuju (Yilkoski, 2014). Naime, želje koje tvore intencionalnost i uverenja koja daju smislenost pronalaze mogućnost za realizaciju tek unutar naročitih interaktivnih okruženja (ibid; Elster, 2015; Hedström, 2005).

Primena strukturnog individualizma dobija dodatnu dimenziju upućivanjem na kontekste interakcije koji, kao objektivni faktori, ograničavaju i selektuju ponašanje, iziskujući pritom adaptacije subjektivnih želja i ličnih kapaciteta, skupa proizvedeći tokove akcija (ibid). Akcenat stavljen na *strukture društvenih interakcija*, kako ih Hedstrem naziva, jednako su smislene iz perspektive subjekata opremljenih kulturnim značenjima, obrascima i perzistentnošću navika te se interakcija najčešće odvija u *relativno stabilnim i predvidivim* okruženjima za same aktere. Ipak, horizont akcije se čini daleko više podložnim diverzitetu mogućih situacionih varijacija, pa je izvore društvenih normi ili recimo uspeh kolektivnih akcija daleko smislenije tražiti u horizontalnim interaktivnim lancima, no uzimati ih u determinističkom maniru (Manzo, 2010; Elster, 2015). Svi ovi nizovi (inter)akcija, posledično, bivaju *uvezani u lance (concatenation)* mehanizama nizova njihovih ospoljenja – tzv. „situacionih konteksta” (Hedström, Swedberg,

8 Taj stav je prilično očit: „Kao što sam naglasio (...), samo mentalna stanja koja prethode odluci nam omogućavaju da *objasnimo* akcije kao optimalne kada ih gledamo iz ugla aktera, pre nego da ih *okarakterišemo* kao korisne ili blagotvorne sa tačke gledišta spoljnjeg posmatrača” (Elster, 2015: 251, *kurziv u originalu*).

1998; Hedström, 2005), pa posledice individualnih akcija jesu često nesagledive – toliko, da ne samo da mogu reformisati inicijalne želje, već zapravo stvarati nenadane posledice. Stoga, analitička teorija akcije umnogome predstavlja *fraktalnu obnovu* starog principa „nenameravanih posledica nameravanih akcija“ bliskog i Mertonu (Merton, 1936) i Popperu (Popper, 1959) kojeg je, zahvaljujući tome što se radi o racionalnim aktovima pojedinaca – po karakteru vrlo prostim, ipak moguće sistematizovati.

Napredna verzija metodološkog situacionizma ugrađena u analitičku teoriju akcije, naime, sasvim protivno svojim stohastičkim tonovima, postaje podosta egzotična: ona bi trebalo da *simulacijama* interaktivnih konteksta i akcija izgradi modele koji bi bili *prediktivni* po karakteru. Ono što tvori događaj ili fenomen jesu konkretne interakcije (ne)nameravanih akcija pojedinaca, te teorija zahteva ozbiljnu integraciju sa podacima gde se pojedinci javljaju kao ključne jedinice a prikazuju njihovi atributi poput „stepena“ želje ili uverenja, preferencija i odluka, već i njihovo interaktivno dejstvo. Klasični kvalitativni metodi ili interpretativna tradicija u sociologiji mogu biti od male pomoći (Boudon, 2012; Elster, 2015), pošto se izgradnja formalnih modela kompleksnih mehanizama odnosi na primenu *kvantitativnih metoda* u istraživanju, i to prilagođenih zahtevima metodologije *agensno zasnovanog modelovanja (agent-based modeling)*. Neiscrpn rezervoari statističkih podataka koji izoluju pojedince i ništa ne govore o interaktivnim efektima akcija (Gambetta, 1998; Hedström, Swedberg, 1996; 1998) istovetno nisu dovoljni, jer im nedostaje integracija sa teorijom uzročnosti.⁹ Agensno zasnovano modelovanje na drugoj strani, u formalnom smislu cilja ka prepoznavanju *kvantifikovanih atributa* koji opisuju šta su pojedinci *izabrali*, ali ne znajući da su time podstakli mehanizam i agregatno proizveli određen ishod (Yilkoski, 2014).¹⁰

Predanost analitičara logicizmu se tako ogleda u nastojanju izgradnje matematičkih i računarskih modela mehanizama koji bi, osim kao „najsofisticiraniji“ oblik objašnjenja (Swedberg, 2014) poslužili i pružanju *predviđanja*. Naime, diferencirane komponente mehanizama i njihova generativna svojstva se daju postaviti kao matematički model putem kog bi se, algoritmički, odredili početni uslovi i parametri, a posredstvom jednačina simulirali mogući ishodi. Predstavljanje složenih mehanizama nosi izvestan rizik nepreciznosti (Voinea, 2014), pa se posledično primena *računarskih metoda (computational methods)* javlja kao bitna dopuna (Yilkoski, 2014). Manco verovatno najbolje opisuje šta računarski softver može doneti, pošto je „sačinjen od seta objekata, tj. računarskih jedinica definisanih određenim odlikama (atributima) i pravilima ponašanja (metodama ili procedurama).“ Shodno tome,

9 „Kvantitativno istraživanje je od suštinske važnosti za deskriptivne svrhe i za testiranje socioloških teorija. Ipak, mi verujemo da je isuviše sociologa imalo čak i previše vere u statističku analizu kao alatku za *generisanje* teorija, i da je ovo uverenje u izomorfizam između statističkih i teorijskih modela – koje se javlja kao integralna odlika pristupa kauzalnog modelovanja, zaustavilo razvoj socioloških teorija građenih na *konkretnim* eksplanatornim mehanizmima“ (Hedström, Swedberg, 1996: 293, *kurziv u originalu*).

10 Videti npr. Yilkoski (2014) za model segregacije, Hedström (2005) za nezaposlenost mladih, ili Aberg (2000), za interaktivne efekte u formiranju društvenih pokreta i upotrebi kondoma.

„skupina odlika i pravila koja definišu objekat, potom mogu biti iskorišćeni za izgradnju modela ponašanja ili interakcija seta čestica, molekula, ćelija, uverenja, aktera, grupa (čestica, molekula itd.) organizacija itd.” (Manzo, 2010: 146–7). Izgradnja računarskih modela omogućava osvetljavanje internih i *regularnih* asocijacija entiteta, odlika i procedura. Svakako, ništa od ovoga ne bi bilo moguće bez *validacije* posredstvom empirijskih podataka (Yilkoski, 2014). Krajnja provera modela obuhvata posve verifikacionističko rešenje koje uzgred poseduje i prediktivnu funkciju, što se jasno očitava u krajnjoj svrsi simulacija kao metoda. Empirijska verifikacija stoga podrazumeva upotrebu „relevantnih podataka“ o izboru i preferencijama pojedinaca, nastalim u interakcijama. Krajnja svrha primene računarskih metoda *u široj perspektivi* bi bila *dokazivanje* da ponuđeni model radi kako je inicijalno bilo postulirano, odnosno, da proizvodi *ponovljivi* ishod (Hedström, 2005; 2008; Yilkoski, 2014).

Moralno uokvirenje i sociološko polje

Revolucionarni zanos analitičkih sociologa u postavljanju novih temelja čitave discipline nije pobrao previše simpatija izvan uskog kruga najvernijih (Little, 2012; Wan, 2012). Štaviše, akademski autoriteti na koje se oslanjaju i opasnost da se sociologija načini naukom o ekonomiji ispravnog odabira, izazvali su dosta podozrenja. Gros tako podvlači da fokus na „motivima“ akciju zadržava unutar kanona sračunatog odabira, obogaćenog umešnošću prilagođavanja situaciji. Malo šta pritom upućuje da akcija ima trajnije socijalne temelje poput navika i da sami akteri poseduju nejednako distribuirane kapacitete za akciju (Gross, 2009). Ni mehanizam, postavljen kao sirova agregacija izbora, ne može mnogo šta kazati o makro nivou stvarnosti (Abbott, 2007; Little, 2012). Zato analitička građevina, kako Omar Lizardo zaključuje, jeste nezrela da ispuni zahteve „naučnog/intelektualnog pokreta“, kako ni po čemu ne predstavlja „revolucionarnu novinu“ u sociologiji. Štaviše, ekcesivna naučna proizvodnja analitičara i njihovo lukavstvo da „poput kameleona“ svaku kritiku izvrnu u sopstvenu korist i od kritičara napravi naivčinu poklapa se sa sumnjivim pedigreeom i oslonom na tradicije koje očigledno trebaju pasti u zaborav. Lizardo to direktno iskazuje: „kada neko tvrdi su mu jednako Parsons i Merton intelektualni prethodnici (!), znate da se nešto fanki događa“ (Lizardo, 2012: 3, *fn. 3, kurziv i interpunkcija u originalu*). No, i ove kritike otkrivaju upravo ono na čemu Ebot insistira u *Haosu disciplina*: to je da se fraktalne distinkcije kombinuju sa moralnim debatama suptilno ušuškanim iza konceptualnih građevina (Abbott, 2001). Izvan sterilne podele koja treba da odvoji strastvenost političkog projekta od objektivne nauke koja bi hladno mogla da suspenduje interese ili infiltraciju ideoloških elemenata (Barnes, 2015; Latour, 2005), ulog u akademskoj politici postaje stvarnost po sebi (Bourdieu, 2004). Barem kada je reč o sociologiji, to jeste pitanje šta čini bazičnu teksturu društvenog sveta. Ono se javlja i po sredi analitičkog programa, naročito kroz rekurzivnu dilemu povodom veze između misli i akcije (Abbott, 2001).

Portret aktera analitičke sociologije sa *logičkom koherentnosti svesti* u središtu, naveliko je sumnjiv za mnoštvo teorija akcije/prakse. Potonje temelje imaju u sasvim drukčijem ontološkom dimenzioniranju: misao ili motivi za koje se pretpostavlja da rukovode akcijama su „pozajmljeni“ iz kulturnog repertoara i usklađeni sa „višim“ redom od samog domena akcije, poput struktura (Gross, 2009; Bourdieu, 1992), što je opet jedna krajnost dosta stare napetosti strukture/akcije. Ona, pak, sadrži ogroman moralni i politički balast: pojedinac kojeg analitičari pronalaze samo u kontekstu interakcije, kako kritičari tvrde (Abbott, 2007; Gross, 2009; Little, 2012), bi tako bio izuzet od političkih i ekonomskih stega, isto koliko bi preterano determinisan prototip pojedinca ugušio individualne specifičnosti. Analitičari su zato požurili da podsete kritičare da njihov akter nipošto nije izuzet od nečega što Elster naziva „zaveštanjem“ prethodnog iskustva (Elster, 2015), koje uverenja čini postojanim repozitorijumom društvenih normi (Boudon, 2013). Ipak, akter je taj koji neometano odlučuje (Manzo, 2010) i naizgled dolazi na sličnu ravan ponudenu od strane Vebera koja se izvan često isticane taksonomije akcija, s početka *Privrede i društva*, najjasnije prikazuje u finalnim poglavljima. Tu, celovito opremljen kulturno uslovljenim značenjima kao specifičnim kategorijama vrednovanja, subjekt presuđuje i premerava posledice akcija (Weber, 1978, II). Ali, eho mehanicizma čini da se prototip delanja očisti od etičkih korena akcije kojima je Veber mnogo pažnje posvećivao, da bi se ono moralno neutralizovalo izvan bilo kakvog apriornog određenja. Za analitičare, akcija se odvija manje ili više neometano na otvorenom horizontu, kao vid svesne operacije koja (ne)strpljivo čeka da ugrabi svoju šansu i realizuje inicijalni poriv.

Pojedinac oslobođen stega, plod je progresivne ekspanzije moći delanja koja isprva može delovati kao neželjen efekat etnocentrizma unošenjem ovakve liberalne apologije. Ipak, nauka kao kultura i sama je supstrat ontoloških arhetipa, te unutar akademskih kanona proizvodi političke filozofije uspevaju da dobiju sopstveni život. U ovom slučaju, oni itekako odgovaraju „bauku unutrašnjeg bića“ sa prirodno datim interesima, kog Maršal Salins izvrsno prikazuje (Sahlins, 2008). Jedna od varijacija proistekla na ovim temeljima jeste *egoistični evolucionizam* koji uspeva – ako ne da pomiri, onda barem da uvaži mnoštvo ličnih deontologija i dostigne (ne)očekivan ekvilibrijum (ibid.). Kao i mnoge teorije ljudske akcije s kojima sociolozi barataju, i ova skriva neke supstancijalizme – u ovom slučaju, pojedinca sa vrlo celovitim sopstvom, sposobnim da veže misao i akciju. Taj kontrast jeste prisutan verovatno od začetaka discipline, te promena težišta akcije menja i moralni i politički teret. To je nešto što Marks i Engels čine u *Nemačkoj ideologiji* kroz cinično rasecanje filozofije Maksa Štirnera – ovde oslovljenog kao „Sveti Sančo“. Naime, kako prikazuju, iza impliciranja mišljenja unutar „Sančove“ filozofije, krije se neumoljiva intelektualistička projekcija koja postaje središte razrešenja „kontradikcija“ i redukcije društvenih odnosa na lične, dokle god se „sve svodi samo na mišljenje ljudi o sebi samima i njegovo mišljenje o njima, šta oni žele i šta on želi“ (Marx, Engels, (1875) 1998: 462, *kurziv u originalu*).

Obnova subjektivizma oslikana kroz jezik „izbora“ i „motivacije“ na drugoj strani otvara problem integracije volontarnih aktova, za čije rešavanje analitičari

preuzimaju kategoriju svesti kao dvostruko rešenje. Burdije primećuje da „nije neobično da zastupnici „teorija racionalnog izbora“ u istom tekstu iskazuju lojalnost mehanističkoj viziji, koja je implicirana u njihovom pribegavanju modelima pozajmljenim iz fizike i teleološkoj viziji, od kojih je svaka ukorenjena u sholastičkoj opoziciji između čiste svesti i tela kao stvari“ (Bourdieu, 2000: 139). Spontani poredak mehanizma funkcioniše tako kao suplement teorije akcije jer, prema uverenju analitičara, rešava stari (Hobsov) „problem“ poretka i integracije (Hedström, 2005; Farraro, 2011) bez ikakve vrste prinude. Pojedincima ne treba „društveni ugovor“ koji bi ih izvukao iz prirodnog stanja, pa skupovi voluntarnih aktova zato ne moraju biti orkestrirani „univerzalijama celovitosti“ poput sistema ili društvenih pravila (Abbott, 2007), niti bilo čime osim puke svrshishodnosti – a time ni donositi predvidive posledice. Ipak, oni su integrisani kao mnoštvo svesnih htenja koja je usled toga moguće analitično obuhvatiti. Šta naučni metod može učiniti, jeste da upotrebi *redukciju*, iskoristi „jednostavnost“ svake od svesti pojedinačno, potom ih integriše u anonimnom i haotičnom sadejstvu i odatle pronade red i redosled.

Slika empirijskog haosa društvenog sveta korene vuče u romanticizmu – započetim kad i sociologija sama, i dalje se neumoljivo proteže kroz stav o inherentnoj „složenosti“ društvene stvarnosti koju teorije nikako ne mogu u potpunosti obuhvatiti, a metode stoga ne mogu biti precizne i univerzalne (Law, 2004; Abbott, 2016). U vremenu kada sociolozi i sami iskazuju očajanje u vezi saznanjih sposobnosti same discipline (Burawoy, 2005), analitički sociolozi suprotno tome artikulišu *moralni kod* same profesije kroz jedan sterilan *epistemološki tejlorizam* zahtevima za pedantnošću i obnovom sociološkog pozitivizma. Receptura metodološkog monizma zato deluje kao izvrsna podloga za sređivanje haosa – isto onako kako su to logički empiricisti i kritički racionalisti u vreme (među)ratnih turbulencija činili kroz jedan optimizam: društvene stvari, kako su ekvivalentne prirodnim, istovrsno mogu biti predvidive (Hempel, 1962; Popper, 1959). Metafizika uzročnosti i mehanizmi stoga imaju naročitu političku snagu i moralni kredibilitet. Elijas primećuje da su društveni koreni uzročnosti postali ugrađeni u termine jezičke zajednice i posebnog habitusa Hjumovog i Kantovog vremena kao samo-očigledni sastojci. Oni su bili odraz specifične potrebe za repetitivnošću događaja i regularnošću, te je svrha bila postizanje političke harmonije (Elias, 1992) za šta je koncept prirode naročito poslužio kao neutralni teren arbitracije (ibid; Latour, 2005; Shapin, 2008). Ipak, uzimanjem mehanizma za temelj političke harmonije mnoštva volja – koji znači i otklon od kvalitativnih metoda kao potencijalne „spekulacije“, neophodno je u potpunosti žrtvovati pojedinca kao njen ključni objekat, koji postaje *čovjek jedne dimenzije*: racionalnosti. Ekspertiza sociologa bi, barem kada bi se vodili iscrpnom traganju za generativnom uzročnošću, mogla da detektuje upravo sastojke društvene stvarnosti kao varijacije vrlo prostih racionalnosti, koje se daju kvantifikovati bez njihovih kvalitativnih dimenzija, i omogućiti uočavanje regularnosti.

Kritičari su odavali malo priznanja za ovakav pokušaj restauracije hladne epistemologije i rešenja iz filozofije nauke pre relativističke faze, gledajući ga ne samo kao podosta anahron, već i sasvim neodgovarajuć za pretpostavljenu

socijalnu ontologiju unutar koje se javljaju daleko složeniji entiteti, poput država ili organizacija (Abbott, 2007; Gross, 2009; Little, 2012). Da bi uzročnost uopšte imala smisla, uzroci i događaji moraju biti fiksirani. Prizivanje strukturnog individualizma ovde ne pomaže mnogo: ako su pojedinci kao entiteti deo kontinuiranih lanaca, onda teško da događaj može biti singularizovan jer ni uzročnost ne potiče od kontekstualizovane akcije (Abbott, 2007). Ontologija događaja je i sama vrlo rastegljiva. Događaji jesu složeni usled toga što su konstantno redefinisani (političkim) borbama a time i elementima koji se teško mogu izolovati (Abbott, 2016; Wagner-Pacifici, 2017). Sve ovo navodi na problem beskonačnog regresa mehanizama, odnosno, pritajenog dejstva s kojima su oni posmatrani možda „ulančani“, ali usled toga što ne ulaze u vidljiv empirijski domen ne mogu biti uočeni. Analitičari sami paradoksalno priznaju da dejstvo drugih mehanizama jesu slepe tačke celog programa (Manzo, 2010). Ipak, oni su zadovoljni sve dok odbrana *diverziteta pojedinačnih htenja* uz invarijantne principe znači zauzimanje zaklona od kritike, pozivanjem na „realno“, odnosno, „mehanizme na delu“. „Šta je ključno“, zaključuje Svedberg, „jeste da društveni naučnik treba da bude sposoban da skoro *automatski gleda na realnost* kao društvenu, njene uzroke i efekte, i kako se menja“ (Swedberg, 2014: 176, *kurziv dodat*).

Zaključak: analitička sociologija kao optimistični fatalizam?

Empiricizam tako predstavlja finalnu tačku analitičkog programa, pomažući da se potencijalni limiti skrajnu i da se moralni teret prepusti empirijskoj šarolikosti koja brani svesno uperene akcije pojedinaca, kakvi god njihovi izvori i agregatni ishodi bili. Ovo proceduralno rešenje upućuje na moralnu izuzetnost naučnika spremnih da ostave društveni svet izvan njihovog upliva. Pritom, kulturni kredibilitet kome analitički sociolozi izgledno streme, paralelno se tiče i potrage za *epistemološki kvalifikovanom disciplinom* koja bi namesto opisa ili spekulativnih apstrakcija nudila objašnjenja. Opet, sve ovo dolazi kao istorijski rezultat vrlo čudne amalgamacije u koje je polje akademske sociologije smešteno, a koje analitičari predstavljaju kao u krajnje očajnom i nezavidnom stanju, postavljajući sebe same kao spasioce. U korenima ove fraktalizacije utoliko leži ne samo splet odnosa određenih akademskom moći, u vidu pozicija na univerzitetima, pristupa ključnim disciplinarnim časopisima i mogućnosti da poveći broj publikacija izađe iz štamparija uglednih izdavača. Teorija habitusa, izvan moguće intuitivnosti, upućuje takođe na ravan ovih kolektivno usklađenih afiniteta, prenešenih kroz konceptualne tvorevine i methodske alatke i podešenih posebnom stanju odnosa proizvodnje nauke. Stoga i aktivno, sinhrono (ako ne i sinhronizovano) dejstvo analitičara sadrži i bitan dijahroni momenat vidljiv kroz akademsku inkarnaciju kojoj su bili izloženi, podražavanjem problema i obnovljivih kontradistinkcija iza kojih se na kraju naziru jasni pobednici.

No, moralni kredibilitet koji bi bio stečen unutar sistema fraktalizacija, krhk je po karakteru jer postaje podložan arbitrarnosti povodom *kvalifikovanja* akademski proizvedenog znanja. Moralna istorija nauke upravo beleži politizaciju ugrađenu u praktičnu teksturu naučnog rada, kroz varijacije moralne perfektnosti naučnika i predstave o kvalitetu (Shapin, 2008). Analitička sociologija, skrivena iza zidova proceduralnih zahteva, iste ispostavlja celini sociološke profesije, dok sopstveni moralni autoritet upravo crpi uz pomoć ekspertske neutralizacije metodološkim monizmom, odnosno, efektinim savladavanjem veština posmatranja društvenog sveta u kome nije potrebno činiti nikakve intervencije niti posedovati ikakav senzibilitet za kvalitativne razlike. Dovoljno je biti krajnje miran posmatrač. Za disciplinu „ruiniranu“ spekulacijama i narativima, lek, prema zamislima analitičara, treba pronaći upućivanjem na finalnu supstancu društvenosti: pojedinca. No, misliti kao analitički sociolozi da postoji svešču opremljen akter koji premerava svoje akcije shodno željama, nije samo „budalasto“ (Abbott, 2007). Tautologija poput ove, čineći svaki ishod mogućim, efektno deluje kao (retorička) strategija kada je potrebno imunizovati program od kritika, koliko i neizbežan efekat uzimanja individualnih „izbora“ za suštinsko tle na kome izrasta društveni svet. Pretpostavljena granica nauke koju analitički program pokušava da izgradi metodom simulacija i konstantnim prekorom da sociologija ne objašnjava na ispravan način, stoga se kombinuje sa unekoliko neizbežnim haosom političkog ustrojstva, nastalim kroz sudaranje pojedinačnih htenja. U krajnju ruku, analitička sociologija postaje *optimistični fatalizam* – sociologa kadroga da pruži opis nevoljno sapostavljenih ličnih sudbina za koju su odgovorni samo njeni nosioci.

Izvori podataka

Prilog 1. Neki fragmenti biografija analitičkih sociologa

https://www.ae-info.org/attach/User/Hedström_Peter/Publications/hedstroem_peter_cv_publications.PDF, pristupljeno 21.4.2018.

<http://people.soc.cornell.edu/files/cvs/swedberg.pdf>, pristupljeno 21.4.2018.

<https://polisci.columbia.edu/sites/default/files/content/pdfs/Faculty%20CVs/Elster%20CV%20September%20%202017.pdf>, pristupljeno 21.4.2018.

<https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Gambetta/DGCVOct2017.pdf>

https://www.ae-info.org/ae/Member/Boudon_Raymond/CV, pristupljeno 21.4.2018.

https://www.incite.columbia.edu/s/Peter-Bearman_CV-2016.pdf, pristupljeno 21.4.2018.

<https://www.gemass.org/manzo/>, pristupljeno 21.4.2018.

Prilog 2. Programi konferencija Međunarodne mreže analitičkih sociologa

<http://analyticalsociology.com/index.php/meetings/past-conferences>, pristupljeno 21.4.2018.

Literatura

- Abbott, Andrew. 2001. *Chaos of Disciplines*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, Andrew. 2007. Mechanisms and Relations. *Sociologica*, 2/2007: 1–22.
- Abbott, Andrew. 2016. *Processual Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Aberg, Yvonne. 2000. Individual Social Action and Macro Level Dynamics: A Formal Theoretical Model. *Acta Sociologica*, Vol. 43, No. 3 (2000): 193–205
- Alvesson, Mats. 2009. „(Post-)Positivism, Social Constructionism and Critical Realism: Three Reference Points in the Philosophy of Science“, u: Alvesson, M., Skolberg, K. (ur.). *Reflexive Methodology New Vistas for Qualitative Research* Sage (15–52). Sage Publications, London.
- Barnes, Barry. 1982. *T.S. Kuhn and Social Science*. London and Basingstoke: The Macmillan Press.
- Barnes, Barry. 2015. *Interests and the Growth of Knowledge*. London: Routledge.
- Bennet, Jane. 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham and London: Duke University Press.
- Bloor, David. 1976. *Knowledge and Social Imagery*. London, Henley and Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Boudon, Raymond. 2012. “Analytical sociology” and the explanation of beliefs. *European Journal of Social Sciences*. Vol. 50, no.2 (2012): 7–34.
- Boudon, Raymond. 2013. *The Origin of Social Values: Sociology and Philosophy of Beliefs*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Bourdieu, Pierre. 1975. The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason. *Social Sciences Information*. Vol. 14, no.6: 19–47.
- Bourdieu, Pierre. 1992. *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 2004. *Science of Science and Reflexivity*, The University of Chicago Press, Chicago and London;
- Bourdieu, Pierre, Chamboredon, Jean-Claude, Passeron, Jean-Claude. 1991. *The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries*, Walter de Gruyter & Co., Berlin;
- Bourdieu, Pierre, Wacquant, Loïc. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Burawoy, Michael. 2005. For Public Sociology. *American Sociological Review*, Vol. 70: 4–28.
- Collins, Harry. 2010. *Tacit and Explicit Knowledge*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Demeulenaere, Pierre. 2011. Introduction, u: Demeulenaere, P. (ur.). *Analytical Sociology and Social Mechanisms* (1–32). Cambridge: Cambridge University Press.
- Descola, Philippe. 2013. *Ecology of Others*. Chicago: University of Chicago Press.
- Elias, Norbert. 1992. *The Symbol Theory*. London: Sage Publications.

- Elster, Jon. 2015. *Explaining Social Behaviour: More Nuts and Bolts for the Social Sciences* (Revised Edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fararo, T.J. 2011. Generative Process Model Building, u: Demeulenaere, P. (ur.). *Analytical Sociology and Social Mechanisms* (99–120). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fuller, Steve. 2006. *The New Sociological Imagination*. London: Sage Publications.
- Gambetta, Diego. 1998. Concatenations of Mechanisms, u: Hedström, P., Swedberg, R. (ur.). *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory* (102–124). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilbert, Nigel, Mulkey, Michael. 1985. *Opening Pandora's Box: A Sociological Analysis of Scientists' Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gross, Neil. 2009. A Pragmatist Theory of Social Mechanisms. *American Sociological Review* Vol. 74 (2009): 358–379.
- Harman, Graham. 2009. *Prince of Networks: Bruno Latour and Metaphysics*. Melbourne: Re: Press.
- Hedström, Peter. 2005. *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hedström, Peter. 2008. Studying mechanisms to strengthen causal inferences in quantitative research, u: Box-Steffensmeier, J., Brady, H., Collier, D. (ur.). *The Oxford Handbook of Political Methodology* (319–338). Oxford: Oxford University Press.
- Hedström, Peter, Swedberg, Richard. 1996. Social Mechanisms. *Acta Sociologica*. Vol. 39, no.3: 281–308.
- Hedström, Peter, Swedberg, Richard. 1998. Social mechanisms: An introductory essay, u: Hedström, P., Swedberg, R. (ur.). *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory* (1–32). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hedström, Peter, Bearman, Peter. 2009. What is Analytical Sociology All About? An Introductory Essay, u: Hedström, P., Bearman, P. (ur.). *The Oxford Handbook of Analytical Sociology* (3–24). Oxford: Oxford University Press.
- Hedström, Peter, Udehn, Lars. 2009. Analytical Sociology and Theories of the Middle Range, u: Hedström, P., Bearman, P. (ur.). *The Oxford Handbook of Analytical Sociology* (25–51). Oxford: Oxford University Press.
- Hedström, Peter, Ylkkoski, P. 2014. Analytical Sociology and Rational-Choice Theory, u: Manzo, G. (ur.). *Analytical Sociology: Actions and Networks* (57–70). London: Wiley Ltd.
- Hempel, Carl. 1962. Explanation in Science and in History. u: Colodney, R. (ur.). *Frontiers of Science and Philosophy* (9–33). Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Kale-Lostuvali, Elif. 2015. Two Sociologies of Science in Search of Truth: Bourdieu Versus Latour. *Social Epistemology*. DOI: 10.1080/02691728.2015.1015062.
- Knorr-Cetina, Karin. 1999. *Epistemic Cultures: How do Sciences Make Knowledge*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Law, John. 2004. *After Method. Mess in Social Science Research*. London: Routledge.

- Latour, Bruno, Woolgar, Steve. 1986. *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press.
- Latour, Bruno. 1999a. For David Bloor... and Beyond: A Reply to David Bloor's 'Anti-Latour'. *Studies in History and Philosophy of Science*. Vol. 30, No. 1: 113–129
- Latour, Bruno. 1999b. *Pandora's Hope. Essayes on the Reality of Science Studies*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, Bruno. 2010. *On the Modern Cult of Factish Gods*. Durham and London: Duke University Press.
- Little, Daniel. 2012. Analytical Sociology and the Rest of Sociology. *Sociologica*. Vol. 1 (2012): 1–47.
- Lizardo, Omar. 2012. Analytical Sociology's Superfluous Revolution. *Sociologica*, 1/2012. doi: 10.2383/36902.
- Newton, Tim. 2007. *Nature and Sociology*. London: Routledge.
- Manzo, Gianluca. 2010. Analytical Sociology and its Critics. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*. LI, 1 (2010): 129–170.
- Marx, Karl, Engels, Friedrich. 1998. *The German Ideology*. Amherst: Prometheus Books.
- Merton, Robert. 1936. The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action. *American Sociological Review*. Vol 1, no.6 (1936): 894–904.
- Merton, Robert. 1998. *O teorijskoj sociologiji*. Beograd: Plato.
- Morton, Tim. 2016. *Dark Ecology. For a Logic of Future Coexistence*. New York: Columbia University Press.
- Mulkay, Michael. 2015. *Science and Sociology of Knowledge*. London: Routledge.
- Pickering, Andrew. 1995. *The Mangle of Practice: Time, Agency & Science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Popper, Karl. 1959. Prediction and Prophecy in the Social Sciences, u: Gardner, P. (ur.). *Theories of History* (1–14). New York: The Free Press.
- Raub, Werner, Buskens, Vincent. 2008. Theory and Empirical Research in Analytical Sociology: The Case of Cooperation in Problematic Social Situations. *Analyse & Kritik*. 30/2008: 689–722.
- Restivo, Sal. 1994. *Science, Society, and Values: Toward a Sociology of Objectivity*. Bethlehem PA: Lehigh University Press.
- Sahlins, Marshal. 2008. *The Western Illusion of Human Nature*. Chicago: Prickly Paradigm. Press.
- Shapin, Steven. 2008. *The Scientific Life: A Moral History of a Late Modern Vocation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Stengers, Isabelle. 2000. *The Invention of Modern Science*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Stengers, Isabelle. 2010. *Cosmopolitics I*. Minneapolis-London: University of Minnesota Press.

- Swedberg, Richard. 2014. *The Art of Social Theory*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Voinea, Camelia Florea. 2014. On Mechanism, Process and Polity: An Agent-Based Modeling and Simulation Approach. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities EQPAM* Volume 3, No.3, July 2014: 15–45.
- Ylkkoski, Petri. 2011. Social Mechanisms and Explanatory Relevance, u: Demeulenaere, P. (ur.). *Analytical Sociology and Social Mechanisms* (154–171). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ylkkoski, Petri. 2014. Agent-Based Simulation and Sociological Understanding. *Perspectives on Science*, vol. 22, no. 3 (2014): 318–335.
- Wan, Poe.Yu-Zhe. 2012. Analytical Sociology: A Bungean Appreciation. *Science & Education* (2012) 21:1545–1565.
- Wagner-Pacifici, Robin. 2017. *What is an Event?*. Chicago & London: Chicago University Press.
- Weber, Max. 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Vol. 1 & 2, Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Weber, Max. 1989. *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.